

La formació del mapa municipal contemporani a Catalunya. El cas de la Segarra

Jesús BURGUEÑO RIVERO
M. Mercé GRAS i CASANOVASA

1. Els municipis: ni naturals ni eterns

La migradesa d'estudis sobre la formació i les característiques del mapa municipal català ha permès difondre la idea de que la seva actual configuració ha romàs invariable des de *sempre*, i que és fruit d'uns fets dits *naturals*. Aquests supòsits tenen una clara conseqüència pràctica: qualsevol alteració de la fesomia municipal catalana és un atac a les essències del país. L'objectiu últim d'aquest treball és justament el de presentar la realitat municipal com un fenomen molt més dinàmic que no pas sembla, sotmès, com tot fet humà, al joc d'interessos dels diversos grups socials i reflex d'un determinat model d'ordenació territorial. Creiem que aquesta perspectiva històrica permetrà entendre millor la gènesi d'un mapa municipal que cada cop apareix més inadaptat als veritables àmbits de relació quotidiana i, per aquesta raó, incapaç d'afrontar els reptes d'una administració local eficaç i participativa.

Si bé comptem amb estudis que aborden la temàtica de l'origen del municipi constitucional (Concepción de CASTRO i també Javier GARCÍA FERNÁNDEZ), o de l'evolució del règim jurídic de modificacions municipals (F. SOSA - P. DE MIGUEL), manquen en canvi els estudis locals que permetin verificar els trets generals de la política (activa o passiva) duta a terme en cada època respecte l'ordenament territorial local.¹ L'aportació dels geògrafs espanyols en aquest camp ha estat dissortadament ben minsa, excepció feta del valuós estudi de Francesc NADAL sobre les annexions de municipis al Pla a Barcelona en el tombant de segle. Certament la temàtica és complexa, i sovint les fonts documentals són ilocalitzables o molt esparses. Malgrat tot, creiem comptar amb les dades bàsiques per fer una presentació general de com i perquè apareix el disseny municipal contemporani a Catalunya en el context de la transició del règim senyorial al liberal.

La complexitat i densitat d'ens locals durant aquesta època ens obliga a adoptar una petita àrea d'estudi com a espai de mostra on verificar les transformacions administratives. L'actual comarca de la Segarra reuneix unes característiques idònies, donat que la seva estructura de poblament, amb predomini dels petits nuclis, ha fet que la xarxa municipal hagi experimentat notables i sovintejades transformacions. Intentarem, però, combinar aquesta aproximació local amb altres informacions de caire general; convé no perdre de vista que si alguna cosa caracteritza el mapa municipal català és la gran diversitat en la seva evolució.

2. El mapa municipal de Catalunya a l'antic règim

2.1. Quin mapa municipal?

No comptem encara amb una imatge, ni que fos aproximada, de com era l'estructura d'ens locals a la Catalunya moderna. La dificultat per a la seva elaboració comença pel greu problema de destriar quines de les nombroses unitats que enumeren els recomptes de població del segle XVIII i començaments del XIX constitueixen una entitat amb característiques municipals. El conegut polimorfisme de règims jurídics, els canvis en la detentació de les jurisdiccions, les contradiccions entre les fonts documentals, l'ordenament en diversos esgraons d'algunes senyories, la juxtaposició d'estructures territorials diverses que creaven vincles de solidaritat entre pobles aparentment independents (com succeïa molt destacadament amb les parròquies), la pobra i tardana cartografia de base amb que compta el nostre país, que fa difícil d'identificar alguns indrets avui oblidats i despoblats..., tot plegat fa que la realitat municipal d'Antic Règim sigui un objecte d'estudi de difícil prehensió. Per la mateixa raó, els resultats que aquí presentem resten, òbviament, sotmesos a revisió i crítica.

Nosaltres hem adoptat com a eina bàsica de treball l'estadística publicada el 1831 pel visitador forestal Joan Baptista GALOBARDES. Les dades de població que aporta són sistematitzades per Josep IGLÉSIES (1967) seguint els municipis i comarques de 1936. A més, hem contrastat aquestes dades amb altres fonts, com ara el cens de Floridablanca (J. IGLÉSIES, 1969), el llistat de nomenaments dels càrrecs municipals fet per la Reial Audiència i els senyors jurisdiccionals el 1785 (P. BERTRAN), el *Prontuario de las ciudades (...) de Catalunya*, o el decret de creació de partits judicials de 1834.²

Com a criteri de definició de l'existència o no d'un ens local diferenciat ens hem basat en el seu règim administratiu, és a dir, en el fet de comptar amb batlle propi. Per aquest motiu, el tractament censalment diferenciat de la població d'un lloc no és criteri suficient per a la seva consideració com a municipi, doncs el que el caracteritza és el fet de comptar amb una administració local autònoma;³ per això, Vergós ha d'anar juntament amb Cervera, Riber amb Sedó, Tudela amb Queràs, etc. Cal insistir en que la dinàmica de traspàs i compra-venda de senyories baronials repercutia sovint en el mateix mapa municipal, de manera que restava lluny de ser un marc territorial estàtic. Així per exemple, els municipis de l'Oluja Alta i l'Oluja Baixa (de fet dos barris d'un mateix poble) es van unificar a finals del s. XVIII, sota la jurisdicció del baró de Rocafort i amb el seu nom actual: les Oluges. A més, hem tingut present l'existència de dos petits nuclis que no constituïen municipi, però que tenien una adscripció eclesiàstica discordant amb la civil: Mont-ros i Masden-

for. En conclusió, observem que la Segarra comptava amb 104 ens d'administració local a les acaballes de l'Antic Règim (veure annex i mapa 1). Tanmateix, les comprovacions que hem fet, permeten acceptar el llistat de J. IGLÉSIES (1967) com a prou vàlid per a fer una avaluació del nombre de municipis de Catalunya en el primer terç del s. XIX, podent-se xifrar aquest en prop de 2.100.

Pel que fa a la delimitació territorial que fem dels municipis segarrencs desapareguts el segle passat, aquesta ha de ser forçosament aproximada (excepte pels enclavaments de la Cardosa, Montfar i Gramuntell, donat que la cartografia contemporània a gran escala (MTN) és inexistent per a la comarca fins 1928, i donada també la manca d'estudis locals que prenguin en consideració aquests aspectes territorials. Per tant fem una representació merament operativa, en la que hem tingut present, això sí, les escasses dades que sobre aquest particular hem pogut obtenir, com ara les que Jaume COBERO aporta referents a Torà.

2.2. El mapa jurisdiccional de la Segarra

La major part de l'actual Segarra pertanyia al corregiment de Cervera; només cinc municipis depenien de Lleida. Aquests corregiments eren el resultat de l'agrupament veguerial fet amb la Nova Planta: la unió de la vegueria de Tàrrrega a Lleida, i de la d'Agramunt (a la que pertanyien diversos municipis de la ribera del Sió) a Cervera.⁴ Cal insistir, però, en què dins aquestes demarcacions emanades del poder reial, l'autoritat del monarca no arribava amb la mateixa intensitat arreu. A la fi del règim senyorial trobem que únicament pertanyien a la jurisdicció reial la ciutat de Cervera i els pobles de Lloberola, Sedó i Riber; la resta depenia de barons laics o eclesiàstics. Cal observar, però, que tot i que a nivell territorial dominés aclaparadorament la jurisdicció baronial, pel que fa al volum demogràfic, i amb dades de 1787, la proporció estava un xic més equilibrada: dins els senyorius predomina la població dependent de barons laics (39%) damunt els eclesiàstics (28%), restant un terç dels habitants de la Segarra en territori reial.

Existien, a més, altres mecanismes que pal·liaven la sostracció a l'autoritat reial. En primer lloc cal esmentar la figura legal del dret de veïnatge o carreratge (que apareix a finals del s. XIV), procediment que permetia pactar amb una vila reial la concessió de la seva ciutadania a títol individual o col·lectiu, privilegi que conferia tots els drets que pertocaven als vassalls reials en general i als cerverins en particular (protecció i defensa respecte de les violències feudals, privilegis fiscals...). El dret de ciutadania exigia la satisfacció d'un tribut anual que revalidava el pacte concordat. Nombrosos pobles i viles, de la Segarra i força més llunyans (Castelldefels, Sitges, Tortosa, Valls, Montblanc, la Seu d'Urgell, Solsona, Cardona...), s'acolliren en els ss. XIV-XVI a aquest artifici legal que els transformava en virtuals carrers de Cervera (DURAN i SANPERE, pp. 91-99). Per altra banda, cal remarcar el fet que no tots els senyors dels diversos municipis tenien plenitud d'atribucions jurisdiccionals, és a dir, el mer i mixt imperi.⁵ L'obra de Lluís de PEGUERA (1632) esmenta els pobles de barons on el rei detenta el mer imperi: podem comptabilitzar 44 nuclis segarrencs en els que l'alta justícia estava en mans de la potestat pública.

La importància del component jurisdiccional era tal que, en la gestació del decret de Nova Planta, Patiño aconsellava de reintegrar a la Corona totes les jurisdiccions criminals del país, deixant només la civil als barons que la tinguessin «pues el mayor respeto y suje-

ció depende de lo criminal», per tant propugnava la presència a cada poble d'un batlle o alcalde que representés al monarca i que, amb total independència del senyor feudal, pogués zelar sobre les operacions d'aquell poble i exercir damunt dels habitants el mer imperi (MERCADER, pàg. 96). Aquest propòsit regalista esdevindrà aleshores inviable però, perquè atacava la mateixa base de la societat estamental on s'assentava la monarquia. Amb tot, sota el despotisme il·lustrat es produïren els primers intents sistemàtics des de l'Estat per a absorbir les jurisdiccions segregades (plets d'incorporació de pobles a la Corona), que s'entien vitals per a la vertebració d'un estat unitari, amb una justícia, una administració i una fiscalitat comunes (S. MOXÓ). De tota manera, la pràctica totalitat de l'administració local era en mans de barons, i no seria fins al liberalisme que, desarticulat el règim feudal en les seves atribucions jurisdiccionals, el poder de l'Estat arribarà arreu i desapareixerà, primerament el particularisme i, com a conseqüència, l'extrema atomització de la xarxa municipal catalana. Simultàniament es va reformar l'administració de justícia, manlevant les competències que en aquest terreny posseïen anteriorment els batlles (art. 242 de la Constitució de 1812), traspasant-les als jutges, que exerciran les seves atribucions en un districte intermedi específic: el partit judicial.

En el mapa 2 representem la geografia jurisdiccional de la Segarra a començaments del s. XIX, segons es reflecteix en l'estadística de Joan B. GALOBARDES. En total, 101 municipis depenien de senyor i només tres del rei. Els 34 ens locals sota jurisdicció eclesiàstica es repartien entre 12 senyors, de tipologia ben diversa: de bisbes a rectors i de monestirs a ordes militars. Detentaven jurisdiccions els prelats de Solsona (amb 6 municipis) i d'Urgell;⁵ també en tenia el capítol de canonges de la Seu d'Urgell i el de Lleida, així com la comunitat de preveres de Solsona; tanmateix posseïen rendes les col·legiates de canonges de Guissona i de Cardona; una senyoria podia dependre fins i tot d'un rector de poble, com el de Pelagalls, el qual rebia una part de la seva dotació econòmica de les rendes de la quadra de Golonor. Pel que fa als monestirs, cinc pobles pertanyien als cistercencs de Poblet i de Santes Creus, que tan destacat paper havien jugat en la colonització agrària de la Catalunya Nova i en l'organització del seu territori. A més, altres monestirs també s'havien convertit, ja fos per donació o per compra, en grans terratinents i senyors de vassalls: Montserrat controlava sis municipis segarrencs. Finalment, i participant de caràcters mixtos entre monacals i cavallerescs, l'orde militar de Sant Joan de Jerusalem, hereu dels altres ordes militars extingits i beneficiari de les donacions dels monarques a causa de la seva col·laboració en les campanyes de la reconquesta, dominava sis localitats de l'actual Segarra.

Els 67 municipis de jurisdicció baronial laica eren detentats per un total de 33 senyors. D'entre ells destaca, amb 10 municipis, el duc de Cardona, exemple de l'alta noblesa amb grans possessions al Principat i, per emparentament amb llinatges castellans, a la resta d'Espanya. Hi ha també altres nobles titulats d'antigues dinasties catalanes, com el comte d'Erill (5 pobles) o el comte de Santa Coloma. La resta de títols que apareixen com a barons jurisdiccionals corresponen a diferents fornades nobiliàries realitzades a finals del regnat de Carles II (marquesat de Cerdanyola, 1690; comtat de Darnius, 1692; marquesat de Rubí, 1694), en les primeres corts de Felip V a Barcelona (marquesats d'Argençola, Castellbell i Gironella i de Santa Maria de Barberà), o bé a mercès de Carles III (marquesats de Palmerola i de la Manresana). Aquests successius ennobliments corresponen a un procés d'enfortiment de la jerarquia nobiliària, mitjançant la concessió de títols a membres de la classe política i l'administració reial al Principat. Entre aquests nobles titulats cal

destacar les possessions a la Segarra del marquès de Capmany, de la família Sabater de Cervera (amb 4 pobles) i del marquès de Barberà (amb 3 localitats).

Un altre grup de senyors seria el format per individus que han ascendit socialment i que, aspirant a un reconeixement al seu nou estatus, inverteixen en la compra de baronies, que a banda d'uns més o menys sanejats ingressos, els pot proporcionar un major prestigi social com a senyors terratinents i de vassalls; aquest seria el cas de Joan Armengol, lletrat, que el 1515 adquirí la baronia de Rocafort, i també de Jaume de Cortada, baró de Maldà. La noblesa urbana, integrada pels ciutadans honrats, també demostraria un interès per la propietat rural, afegint-hi a voltes unes inquietuds agraristes, com ara els senyors Duran i Navarro-Mas. Finalment, també hem de fer esment de la petita noblesa segarrenca: els Moixó, Vega, Solsona, Pedrolo, Montserrat, Vilallonga, Erill, Sabater i Meca...

D'altres senyors no n'hem pogut establir la identitat (donem les dades obtingudes a l'annex 1); en tot cas cal pensar que existia un procés d'inversió burgesa, menestral i pagesa en rendes agràries i drets senyorials (P. VILAR, vol. III), com hem pogut verificar en el cas de Montull i Tella, de Tarroja, possiblement membre d'una pagesia benestant que arrodoneix els ingressos procedents del propi patrimoni agrari amb la compra de drets feudals.

Per sobre del caòtic esmicolament de la geografia feudal, existien també certes estructures d'organització dels territoris senyorials d'ordre superior. La baronia és el domini jurisdiccional d'un baró; podia estar integrada per un sol poble, però el més comú era que en compregués diversos de distinta entitat (pobles, llocs, quadres i masies), existint un nucli rector i titular de la baronia, del que depenien, en certa manera, els altres, que eren usualment regits per un sots-batlle depenent del batlle principal. En el nostre àmbit d'estudi hem detectat les baronies de Sant Antolí (formada per St. Antolí i Vilanova, Rubinat, Timor i Pallerols) i la de Montlleó (Montlleó, Pomar i Briançó).⁶ La baronia de Poblet dita *Segarra aplegava els escampats* territoris nord-orientals on el monestir detenta la jurisdicció.⁷ Una altra unitat intermèdia eren els comtats (com el de Santa Coloma de Queralt), lligats a un noble titulat. Pel que fa a les grans nissagues nobles que aplegaven grans extensions territorials, com ara el duc de Cardona, sovint estructuren els seus dominis en diversos esgraons, dotant-los d'uns administradors específics. Les jurisdiccions del ducat de Cardona s'estructuraven, en primer lloc, en batllies: Cardona, Solsona, Sant Llorenç de Morunys, Torà i Calaf. La batllia de Torà (amb els pobles de Torà, l'Aguda, Ivorra, Tarroja, Vallferosa, Vicfred i Fontanet dins la comarca estudiada) i la de Calaf (amb Montfalcó i Ferran), constituïen, alhora, la vegueria senyorial de Segarra, organisme calc de la institució reial, però que mai arribà al desenvolupament d'aquesta, i sempre patí d'una certa atrofia. Finalment, l'orde de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem distribuïa els seus dominis en comandes, totes elles depenents del Gran Priorat de Catalunya (que aglutinava el Principat, el Rosselló i Mallorca). A la Segarra actual existien les comandes de Cervera (en depenia l'Ametlla), la de l'Espluga Calba (amb Cabestany), la de Granyena (que incloïa, a més, Mas de Bondia i Montornès) i la de la Guàrdia-lada.

2.3. La divisió eclesiàstica

És innegable l'existència d'una dialèctica d'influència recíproca entre les divisions civil i religiosa, fins al punt que les fonts eclesiàstiques constitueixen un valuós recurs per a

l'estudi i comprensió del mapa municipal català. La importància de l'organització eclesiàstica es confirmà en el moment d'ensorrament del canemàs municipal senyorial, fins el punt que en la Constitució de Cadis va adoptar-se la parròquia com a circumscripció electoral bàsica.

La reconstrucció de la divisió eclesiàstica del moment es pot fer amb força certesa amb les dades del cens de Floridablanca i les del *Diccionario* de MADDOZ; a més, han estat de gran utilitat l'estudi de COSTA i BAFARULL sobre el bisbat de Solsona, escrit a començament del s. XIX, i les abundants dades que aporta sobre el tema Antoni BACH i RIU.

La creació el 1593 de la diòcesi de Solsona (fruit de la preocupació de Felip II per controlar millor el dilatat territori del bisbat d'Urgell) significà la interposició d'un tascó entre els bisbats de Vic i d'Urgell.⁸ Al marge dels tres grans bisbats, hi havia unes parròquies (la Manresana, Castellnou i Vicfred), enclavades en el bisbat de Solsona, que depenien de l'arxiprestat d'Àger (que fou incorporat al bisbat de Lleida el 1851).⁹

L'actual territori de la Segarra estava repartit en 57 parròquies, la meitat que municipis. Hi ha, per tant, parròquies que incorporen diverses esglésies sufragànies (la de Guissona agrupava vuit ens locals). La discordança entre la divisió eclesiàstica i la civil era quelcom ja constatat pels propis contemporanis, com veiem en aquest comentari d'un rector a començaments del s. XIX:

Los muchos señoríos y baylíos entre los cuales está dividido el territorio del obispado son de muy difícil demarcación para un mapa (...) porque ni las parroquias se ajustan al territorio de las jurisdicciones temporales, ni los baylíos y señoríos a las parroquias y anejas precisamente: hay parroquia que abraza diferentes señoríos en todo o en parte, y al contrario hay jurisdicción o baylío que se extiende a muchas parroquias y anejas. (COSTA i BAFARULL, pàg. 559)

3. La formació d'una nova planta municipal

3.1. La fi del règim senyorial i la crisi municipal.

Les Corts de Cadis van abolir el règim senyorial amb el decret del 6 d'agost de 1811:

«Art. 1.- Desde ahora quedan incorporados a la Nación todos los señoríos jurisdiccionales, de cualquier clase y condición que sean.

Art. 2.- Se procederá al nombramiento de todas las justicias y demás funcionarios públicos por el mismo orden y según se verifica en los pueblos de realengo. (...)»

Aquest fet, transcendental des de tots els punts de vista, suposà l'inici d'una profunda crisi del mapa municipal català. En uns casos, la manca del suport jurisdiccional feia que nombrosos ens locals d'Antic Règim perdessin la justificació de la seva existència, donada la seva migradesa poblacional i els forts lligams amb altres nuclis immediats; en altres ocasions, la fi de l'organització senyorial obria el camí de la independència a poblacions

anteriorment incloses en batllies baronials; tanmateix, l'aparició d'una normativa per a la formació de nous ajuntaments va estendre el moviment segregacionista als pobles reials. Gràficament pot dir-se que la fi del vell sistema i l'inici d'un règim de llibertats destapà la caixa dels trons de la vida local, aflorant els conflictes larvats i les velles aspiracions, tot possibilitant a l'ensem la preemptòria adaptació del mapa municipal a les noves realitats urbanes.

Ni tan sols la restauració absolutista aconseguí fer marxa enrera i retornar al règim senyorial, de manera que el procés esdevingué imparable. Des d'aquell moment la realitat municipal catalana anirà experimentat diverses mutacions que, si bé s'acceleren en els períodes constitucionals, tampoc s'aturen en els absolutistes. El resultat d'aquesta evolució queda reflectida en la matrícula cadastral de 1842, emprada per MADOZ en els seus quadres-resum per partits judicials. Hom constata que els 2.095 ens locals d'Antic Règim es redueixen a 1.732 al llarg de trenta anys. Aquesta disminució fou especialment important a la meitat sud del país: comarques de Tarragona (llevat de la Conca de Barberà) i Barcelona (tret del Berguedà i l'Anoia), així com al Segrià i les Garrigues. Es comprova —fent un balanç de 1810 a 1857— que les comarques que van experimentar menys agregacions, també les van realitzar més aviat. Creiem que aquesta distribució s'explica per l'estructura del poblament d'aquestes zones, amb abundància de pobles de dimensions mitjanes i grans, i per tant amb una forta capacitat d'atracció d'altres nuclis petits. Per contra, amb un poblament com el segarrenc, amb escassetat de viles importants, els municipis restaven en un pla d'igualtat que dificultava els processos d'atracció i absorció.

Veiem, a títol d'exemple, quines foren les nou entitats municipals de la Segarra que van desaparèixer de 1811 a 1842. La part més important de les agregacions correspon a antigues quadres que comptaven amb poquíssims habitants i quina pervivència resulta inviable un cop desapareguda la subjecció senyorial que garantia la seva individualització. Aquests termes s'uneixen als pobles immediats amb els que sempre havia existit una estreta vinculació: Nial s'incorpora a Sant Martí de la Morana, Golonor i Queralt a Pelagalls, Talarn a les Pallargues, i Palamós a la Rabassa. La unió de l'Aguda a Torà és un bon exemple d'agregació d'un petit poble en decadència a una vila veïna d'ordre netament superior. En altres ocasions les unions s'esdevenen entre petits municipis de dimensió similar, però amb una forta relació, observable en el fet de pertànyer a una mateixa parròquia: la Rabassa s'afegeix a Sant Guim, el Far al Llor o Briançó a Montlleó; en aquest darrer cas cal assenyalar un altre factor que esperonà la fusió: un tercer nucli, els Hostalets, estava dividit entre ambdós termes. Es tracta, en tots els casos, d'uns agrupaments gens forçats, conseqüents amb la realitat de les relacions quotidianes i dels lligams tradicionals entre els pobles implicats. Per tot això creiem que la reducció dels municipis catalans d'Antic Règim en un 17% ran l'ensorrament de la subjecció jurisdiccional, fou una posada al dia, una adaptació lògica, i en gran mesura espontània, a la realitat del moment.

El predomini de la tendència reduccionista, i l'absència de segregacions en el mapa segarrenc, no ens ha de fer perdre de vista que la fi del règim senyorial i la instauració d'un règim de llibertats significà també la possibilitat per part de molts pobles d'assolir la independència respecte el cap de batllia al que estaven lligats. Les segregacions havien de ser aprovades pel Govern, a partir de l'informe de l'Audiència en els períodes absolutis-

tes, o bé de la Diputació provincial en les etapes constitucionals. Les segregacions concedides en el Trienni van quedar anul·lades el 1823, i els pobles afectats van haver de reiniciar els tràmits davant l'Audiència, que sembla actuar en aquest tema amb més lentitud i prevenció que les autoritats liberals. En el període de 1811 a 1842 s'independitzen, si més no, els següents municipis. A les terres de l'Ebre: Vandellòs (de Tivissa), Santa Bàrbara (de la Galera) i Móra la Nova (de Móra d'Ebre); al Maresme: Cabriels (de Vilassar de Dalt), el Masnou (d'Alella), Canet de Mar (de Sant Iscle de Vallalta), Premià de Mar (de Premià de Dalt); al Pla de Barcelona, les Corts (de Sarrià); a l'Empordà, Pont de Molins (de Llers); a l'Osona, Collsuspina (de Tona); i finalment, a la Cerdanya, Urús i Riu, separats pel límit provincial en 1833.

3.2. La Diputació provincial i les previsions constitucionals d'alteracions municipals

Amb l'ensorrament del règim senyorial, calgué plantejar-se quina política s'havia de seguir davant el mapa municipal heretat. Els supòsits racionalistes i uniformistes reclamaven la necessitat d'homogeneïtzar els municipis; aquesta política topava, però, amb un discurs polític oposat a la privació de la llibertat i autonomia que tenien els pobles, en un context, a més, prou convulsionat com per afegir nous factors de tensió. El resultat d'aquestes contradiccions fou una resposta vacil·lant i ambigua per part del legislador gadità. L'únic aspecte clar en la Constitució de 1812 és l'obligació de formar ajuntament en aquells nuclis que superessin els 1.000 habitants. Restava també oberta la possibilitat de formar nous municipis amb una xifra inferior d'habitants, com ho confirma el decret de 23 de maig del mateix any:

«(...) cualquiera que no tenga ayuntamiento y cuya población no llegue a mil almas y que por sus particulares circunstancias de agricultura, industria población considere que debe tener ayuntamiento, lo hará presente a la Diputación de la provincia, para que en virtud de su informe se prevea o conveniente por el Gobierno».

Pel que fa als municipis d'Antic Règim, el legislador incorria en greus contradiccions, que van plantejar interpretacions diverses per part de les diputacions provincials encarregades de dirigir la instal·lació de municipis constitucionals (CASTRO, pàg. 67). Si bé l'article 310 de la Constitució confirma implícitament la permanència dels antics municipis, en dir que «se pondrá ayuntamiento en los pueblos que no los tengan», la normativa electoral, en canvi, no contempla la possibilitat de que tinguessin junta electoral de parròquia els pobles amb menys de 50 veïns (art. 40 de la Constitució i art. 9 del decret de 23 de maig de 1812). Explícitament s'entén que hauria d'haver un procés de reducció d'ens locals (art.8). Aquesta contradicció no ha estat ressenyada pels estudiosos de la formació dels municipis constitucionals, però no va passar desapercibuda a la primera Diputació de Catalunya, que exposà a la Regència les dificultats que trobava en el compliment d'aquesta confusa normativa (reproduït en SARRION, pp. 285-288). La corporació provincial demanava si els pobles amb menys de cinquanta veïns «que son muchos y muchísimos en este Principado, ¿han de continuar en tener ayuntamiento propio o no?». Pensem que, per exemple, només cinc municipis segarrenes superaven llavors els 50 veïns: Biosca, Cervera, Guissona, Sanaüja i Torà. La Diputació recela de la supressió de municipis i tem les tensions que podrien provocar les unions imposades, per la qual cosa finalitza la seva exposició sol·licitant un vot de confiança a la Regència per tal que la Diputació i el cap polític «arreglasen este ramo de gobierno del modo que les pareciese más útil y conveniente».

Documents posteriors confirmen la diversitat d'opinions en aquest espinós assumpte. Així, mentre el Consell d'Estat emet un informe contrari a la supressió de municipis (CASTRO, pàg. 67), la instrucció de 3-III-1823 (arts. 85 i 86) considera que els municipis de menys de 50 veïns podran ser suprimitos, i no forçosament amb l'aquiescència dels pobles implicats.

Les actes de la Diputació de Catalunya reflecteixen una intensa activitat d'ordenament municipal, que fóra mereixedora d'una anàlisi més acurada. En ocasions es registren demandes d'unió entre antics municipis, com la de Vilanova i la quadra del Camí (Anoia), Torredembarra i Clarà (Tarragonès), Sant Pere i Ripoll o Ribera i Sant Joan de les Abadesses (Ripollès). Més freqüents són les referències a les demandes de segregació, actives durant el Trienni, i consumades en alguns casos (Gràcia, les Corts, Móra la Nova, Capçanes, Santa Bàrbara) tot i que de forma efímera, pel retorn de l'absolutisme el 1823. De totes maneres, en l'obra dels polítics catalans no està absent la preocupació per un mapa municipal excessivament fragmentat. Diverses demandes d'independència no van prosperar, ni en el Trienni ni posteriorment; fou el cas de Montcada i Reixac, de Castellet i la Gornal, de Sant Cristòfol Sesfontes respecte Olot, de Picamoixons respecte Valls, de Subirats i Sant Pau d'Ordal, etc. En alguna ocasió, la Diputació imposa la unió de dos antics termes: Hortsavinyà i Vallmanya (Maresme) per la seva reduïda població. Tanmateix, el cap polític va denegar el 1821 la segregació d'Avinyonet respecte Figueres pel fet de no comptar amb 1.000 habitants.¹⁰

Amb aquestes dades, però, no pot parlar-se d'una política coherent d'ordenament municipal; com la pròpia normativa, la instal·lació d'ajuntaments constitucionals seguí uns criteris vacil·lants. El problema de la desmesurada fragmentació del mapa municipal va romandre irresolt, mantenint-se molts micromunicipis inoperants, llast de l'Antic Règim. Ens ho confirma el testimoni privilegiat de Joan B. Galobardes, el qual, en el seu recorregut l'estiu de 1821 a la recerca de les divisòries d'aigües que permetessin basar en fets naturals els límits provincials, comunicà a la Diputació la manca de viabilitat de molts municipis. Justament es refereix a un cas de la Segarra, tot proposant la unió de Santa Fe de Montfred a Bellmunt, i de la quadra de Rodell a Civit, per tal d'aconseguir unes unitats territorials més grans i operatives:

«(...) porque es una confusión tantos alcaldes con tan pocos vecinos, y les aliviará del pago de las órdenes que se circulan, y de hacer viajes a la capital y cabeza de partido a hacer relaciones de lo que se les pide, respecto que tanto cuestan a las casas de Santa Fe, que son unos pobres, como a la ciudad más rica y populosa.» (ADB, llig. 20, exp. 3)

3.3. L'eliminació sistemàtica dels petits municipis

A les acaballes del regnat de Ferran VII hi ha notícia d'un projecte de reforma radical dels municipis, que haurien de passar a comptar de mil a tres mil veïns (BURGUEÑO, 1992a, pàg. 75). El pla fou, però, avortat; possiblement per les dificultats adduïdes per les audiències, organismes encarregats de dur-lo a terme. D'haver-se aplicat, a la Segarra es podrien haver format només dos districtes (sud i nord) com si d'unes municipalies avançades al seu temps es tractés (vegeu CASASSAS i CLUSA).

Un cop establerta la divisió provincial i de partits judicials, es procedí a l'arranjament dels ajuntaments (R.D. 23-VII-1835). La normativa per a la formació de nous municipis

presentava alguna novetat important, en rebaixar a la meitat la població requerida en 1812: dels 1.000 habitants es passava a 100 veïns (de l'ordre de 4 a 5 habitants per veí). Amb aquest reglament les segregacions que hem comentat més amunt van poder dur-se a terme més fàcilment. Pel que fa als ajuntaments heretats de l'Antic Règim, a diferència de l'ambigüitat anterior, hi ha una ordre taxativa de mantenir-los, tot i que no arribessin a tenir 100 veïns.

No hi hagué canvis substancials en aquest tema fins la llei d'ajuntaments de 8-I-1845, la qual va tenir unes conseqüències en el mapa municipal que poden qualificar-se —si més no per bona part de Catalunya— d'autènticament revolucionàries. L'article 70 de la llei elaborada pel govern moderat de Narváez, requeria, de forma inapelable, un mínim de 30 veïns per a conservar el rang municipal: «Los de menor vecindario se agregarán a otros, o formarán, reuniéndose entre sí, nuevos ayuntamientos». Pocs dies després, el 25 de gener, el ministre de Governació donava les instruccions per a procedir a la supressió dels petits municipis. En primer lloc calia saber amb quin ajuntament volien agregar-se els afectats, així com el parer de tots els districtes limítrofes. L'expedient d'agregació havia d'indicar, a més de les distàncies i nombre de veïns, «la clase de relaciones que tienen entre sí, los intereses que los ligan y los que los separan, como asimismo las condiciones o convenio con que se ha de verificar la agregación».

La reforma pretenia formar un mapa municipal més simplificat i homogeni des d'un punt de vista demogràfic, tot eliminant els micromunicipis. El cap polític de Lleida, José Matías Belmar, en comunicar als ajuntaments l'ordre en qüestió, conscient de la profunda repercussió que aquesta mesura tindria a Lleida, afegí una exposició dels motius que portaven a procedir a una reducció del nombre de municipis (annex 2). Les principals raons que esgrimeix són d'una banda criteris d'economia: la manca de recursos dels municipis petits per afrontar unes despeses creixents; d'altra part hi ha l'objectiu d'assolir una administració local més àgil i operativa, simplificant les relacions burocràtiques amb el govern provincial, i dotant els ajuntaments de personal competent (es refereix a la necessitat de que el secretari coneguï el castellà). En definitiva, es volia aconseguir un millor control del territori.

Tot indica que el protagonisme en l'execució de la reforma municipal fou dels caps polítics. De fet, durant aquests anys la tasca de les diputacions resta somorta, donat que la política dels moderats s'adreçà a l'afebliment, buidat de competències i sotmetiment al Govern d'uns organismes que havien disposat de certa autonomia i sovint havien estat controlats pels sectors progressistes. El seu paper es reduí al de simple cos consultiu del cap polític, en competència, a més, amb l'antidemocràtic consell provincial d'origen francès que s'introduí en aquell mateix moment (SANTANA, pàg. 243). A Lleida, el primer consell provincial es constituí pel cap polític J. Matías Belmar, essent el seu vicepresident Antoni Benet Queraltó, i estant dissolta la Diputació (LLADONOSA, vol. I, pàg. 237).

La publicació als butlletins oficials de les províncies de l'ordre de suprimir els municipis de menys de 30 veïns (15 de març a Barcelona, 17 de maig a Lleida) adjuntava un llistat dels afectats segons l'estadística de 1842. S'encetà llavors un període del que en sabem ben poques coses, donada l'absència de documentació específica en els arxius de les diputacions i governs civils consultats; per tant els nostres comentaris són només una interpretació dels resultats finals d'aquesta reforma, desconeixent-se l'entramat soterrat, el

joc d'influències i interessos que permeté la supervivència de certs ajuntaments, l'elecció de les capitals, la realització de determinats agrupaments, etc.

L'aplicació de la llei no va estar exempta de dubtes. En una circular de juny de 1845 el cap polític de Lleida avisa les entitats locals a extingir que (segons la interpretació que ell fa de la llei) tot nou ajuntament havia de comptar amb més de 100 veïns, i que per tant, en cas de no arribar-se a aquesta xifra, havien d'unir-se amb municipis que ja comptessin amb més de 30 veïns. Finalment no es féu així, i la majoria dels agrupaments incorporaven exclusivament municipis petits.

A la província de Barcelona la reforma es dugué a terme amb gran precipitació: dos mesos després de la comunicació del decret es reclama una immediata resposta a diversos ajuntaments, sota amenaça de multa de 200 rals, i el 25 de desembre del mateix any ja fou publicat el llistat d'agregacions, que suposà la desaparició de 70 municipis, principalment de les comarques del Berguedà i Anoia, quedant el nombre total en 319.

Més llarg fou el procés a les terres de Lleida, veritablement sotragades per una reforma que significava la desaparició de més de la meitat dels seus municipis (de 733 es passà a 324). Les annexions portaven camí de fer-se a batzegades: el 1846 es fan públiques dues llistes d'agregació d'uns pocs ajuntaments (27 de juny i 28 de juliol). Entre aquestes figura la incorporació de Montornès i el Mas de Bondia a Verdú, decisió que seria rectificada en el llistat definitiu, mercès a que aquests pobles —com també la Manresana d'entre els de la Segarra— van acreditar tenir els 31 veïns preceptius per a romandre amb ajuntament. El nomenclàtor dels nous municipis lleidatans aparegué el 17 de febrer de 1847, essent José Rodríguez el cap polític. Com era preceptiu, tots els nous municipis comptaven amb més de 30 veïns, llevat de Tor, Norís i Durro, que havien elevat expedients particulars al govern i estaven pendents de resolució (i així restaren indefinidament).

Centrem-nos ara en el cas de la Segarra, per tal de verificar algunes hipòtesis de com es van dur a terme les agregacions. Podria pensar-se que l'antiga organització senyorial i eclesiàstica van condicionar i orientar el sentit i la forma dels agrupaments; generalment no fou així. No es consideraren possibles solidaritats de pobles derivades de la seva pertinença comuna a determinat senyoriu, i les antigues grans jurisdiccions van restar disgregades. Així les propietats de l'orde de Sant Joan van repartir-se entre tres municipis, també entre tres les del comte d'Erill, entre quatre les del bisbe de Solsona i entre set les del duc de Cardona. Per regla general els agrupaments d'ens locals es van fer incorporant senyorius ben diversos, com s'observa a Florejacs, Granyena, les Pallargues o Sant Guim de Freixenet. Tampoc l'organització eclesial sembla haver condicionat de forma important el nou mapa municipal. Diverses parròquies van ser escapçades per la nova planta municipal; en són exemples les de Pallerols, Sanaüja, Santa Fe de Segarra, Sedó i, especialment, l'extensa feligresia de Guissona. Els bisbats no van suposar cap mena d'obstacle; municipis com Estaràs, la Prenyanosa o Sant Guim de la Plana incorporen pobles de dos o tres bisbats. En conclusió, pot afirmar-se que l'agrupament dels antics municipis tingué un caire rupturista, en prescindir totalment de les herències del passat.

La ubicació de l'ajuntament sens dubte devia ser objecte d'aferrissades pugnes entre els pobles integrants dels nous municipis. Generalment s'establí al poble més poblat (segons el nou recompte publicat en el *Boletín* de 11 de juny de 1847) o que ocupés una posició

central dins el nou municipi (cas de Torrefeta). En alguns casos, però, no hi ha una explicació lògica a la seu escollida, ja que no corresponia ni al lloc més poblat ni al més accessible; això succeeix amb l'Aranyó, Florejac i Civit (anys després substituït per Talavera).

Els nous ajuntaments segarrencs agrupaven fins a vuit ens d'Antic Règim, però cap dels nous municipis arribava als 100 veïns, per la qual cosa la viabilitat econòmica dels nous consistoris restà lluny de ser assolida, com ho confirmarien les annexions realitzades aquest segle. En la manera de dur a terme els agrupaments crida l'atenció un tret que sembla deliberat: els nous municipis no van formar-se per unió dels anteriors a les ciutats o viles de la comarca. Les quatre poblacions més importants de la Segarra —Cervera, Guissona, Torà i Sanaüja— no van tenir cap incorporació, malgrat que la instrucció per fer les agregacions demanés tenir en compte les relacions existents entre els pobles. És possible que això respongui a una malifiança per part dels pobles petits a la incorporació a les ciutats, per por a restar subordinats o marginats. De fet, aquest fenomen també és constatable en algunes —no totes— de les annexions dels anys seixanta d'aquest segle. És difícil, però, no veure en aquesta decisió una política deliberada de contenció del poder de les ciutats. L'obstaculització a la formació d'unitats potents fóra doncs una manifestació més de la política antimunicipalista duta a terme pels moderats, encaminada a restar autonomia i força a unes ciutats que sovint havien estat controlades pels progressistes (tot i que no sigui, certament, el cas de Cervera). Aquesta qüestió mena a un altre interrogant de caire més general: fins a quin punt la reforma municipal fou una suma de les voluntats expressades pels pobles implicats, o bé es tractà del pla d'una comissió que no va poder consensuar un garbuix d'intencions irreconciliables i optà per imposar els seus propis criteris? Aquests extrems, de màxima importància per entendre i valorar la reforma municipal de 1845, sols podran ser aclarits mitjançant pacients investigacions en els arxius municipals, o bé trobant l'expedient d'agregacions complet. Cal, però, no oblidar que aquesta mena de decisions sovint tenen també una història no escrita; poden recordar-se aquí les paraules del diputat progressista a les Corts del Bienni, López Infantes:

«Yo sé de pueblo donde se traficó la elección para tragarse al pueblo inmediato, y sé de otro donde se fijó la cantidad para que continuara la municipalidad y no se agregara a otro pueblo.» (cit. en CASTRO, pàg. 174)

El resultat de la reforma municipal fou durament criticat per MADDOZ (annex 3), opinió que ha de valorar-se especialment quan prové d'un bon coneixedor de la geografia catalana i diputat per Lleida en diverses ocasions. El polític progressista no fa un atac directe a la llei de 1845, sinó que confon el seu sentit, tot afirmant que l'eliminació de municipis era una lliure opció i no pas una imposició legal. Sense sortir del cas lleidatà, diu que s'han creat districtes on els pobles es troben fins a deu hores de la seva capital, la qual cosa tampoc és certa, perquè la màxima distància horària que indica l'estadística de 11-VI-1847 és de 4 hores (de les Ànoves a Oliana), fet tanmateix excepcional: a la Segarra el màxim s'estima en dues hores entre algunes parròquies del sector nord i les seves capitals (Torà i Biosca), així com de Cabestany a Sant Pere dels Arquells (municipi en el que, inexplicablement, restà inclòs durant uns quaranta anys). Madoz, sense fonamentar ben bé les seves crítiques, acaba demanant una nova formació de districtes, però no clarifica tampoc quins criteris diferenciarien la seva alternativa, ni què entén per «centralización en las localidades y mancomunidad y uniformidad de intereses». En tot cas, la legislació progressista posterior no va fer marxa enrera a la reforma de 1845, ans al contrari, es

confirma la possibilitat, apuntada en la instrucció de 1823, que la Diputació provincial promogués també la supressió de municipis amb menys de 50 veïns (art.27 de la llei d'ajuntaments de 5-VII-1856).

Pel que fa al capítol de segregacions, la llei de 1845 no presentava novetats importants. En el període de 1843 a 1857, es produïren les separacions dels següents municipis. A les terres de l'Ebre: Freginals (d'Ulldecona), Bellmunt (de Falset), Capçanes (de Tivissa), Roquetes (de Tortosa), el Molar (de Garcia) i Masdenverge (de la Galera); al Penedès: la Vid (del Pla) i Gelida (de Sant Llorenç d'Ortons); a les Garrigues: Bellaguarda i Bovera (de la Granadella); al Baix Camp, les Irlles (de Riudecols, al que tornà al final de la Guerra Civil); a la Val d'Aran, Vila (d'Arrós, al que va reunir-se altre cop el 1885); al Vallès es dissolgué la Baronia de Montbui, formant-se els municipis de Bigues i Riells, l'Ametlla, Lliçà d'Amunt i Santa Eulàlia de Ronçana, també van separar-se Sant Antoni i Sant Pere de Vilamajor, així com Parets i Mollet; finalment, Gràcia recuperà la independència respecte Barcelona.

4. Un intent de fer balanç

La transició de l'estructura municipal del règim senyorial al liberal apareix plenament realitzada a mitjans del segle passat. Els aproximadament 2.100 ens municipals que hi havia vers 1810 s'han reduït a prop de la meitat (1.086) el 1857. Aquesta disminució no va afectar per igual el territori català (mapa 4). La distribució de les modificacions reflecteix el tipus de poblament i l'estructura municipal heretada. Les terres amb una xarxa municipal antiga i força fragmentada, de poblament dispers o amb pobles petits, van ser les més afectades per la reforma municipal. A totes les comarques septentrionals i centrals, més el Camp de Tarragona i part del Penedès, pot parlar-se sense embuts d'una autèntica revolució de l'administració local. Per contra, les àrees amb predomini del poblament concentrat, amb pobles mitjans i grans o bé amb municipis extensos heretats de la reconquesta, van registrar escasses annexions, i fins i tot hi predominen les segregacions. Efectivament, a la Catalunya del sud-oest, a l'àrea de Barcelona i a la Val d'Aran la concentració municipal deixà una petja lleu.¹¹

Les modificacions posteriors del mapa municipal català van ser de molt menor entitat i més escampades en el temps, llevat de les prop de 130 annexions escomeses a finals del franquisme. Cal apuntar, però, que el 1866 va encetar-se una altra reforma dràstica a l'estil de la de 1845, amb el propòsit de suprimir, aquest cop, els municipis amb menys de 200 veïns (art. 71 del projecte de llei de 21-X-1866 i R.O. de 23-X-1867); la revolució de setembre de 1868 va interrompre aquesta mesura que hauria afectat a les tres quartes parts dels municipis segarrencs (BURGUEÑO, 1992b).

El resultat de tota aquesta complexa història ha estat el mapa municipal actual, on conviuen entitats d'antiguitat ben diferent, des de les que serveixen una tossuda i secular continuïtat, fins altres de creació ben recent (Gimenells, 1991). Entre aquests dos extrems, però, el predomini correspon als municipis configurats per la nova planta liberal, de 1810 a 1857. A la Segarra, la majoria dels 21 municipis actuals incorporen nombrosos municipis d'Antic Règim (14 en el cas de Torreflor); només sis presenten uns límits pervinguts, si més no, del segle XVIII: Granyena, Guissona, Ivorra, Massoteres, Tarroja i Sanaüja.

La primera de les agregacions produïdes a la Segarra després de 1847 fou la unió de Portell i la Manresana el 1940, deguda al fet de que el nucli de Sant Ramon, tot i estar soldat a la Manresana, s'estenia a cavall dels dos termes. La resta són de finals del franquisme: Llanera a Torà (1968); Sant Pere dels Arquells amb Sant Antolí i Vilanova (dit Ribera d'Ondara, 1971); Torrefeta amb Florejacs (amb fusió també toponímica: Torreflor) i la Prenyanosa a Cervera (ambdós el 1972); finalment l'Aranyó i les Pallargues es van fusionar en 1974 sota el nom dels Plans de Sió. Tots ells eren municipis definits el 1847. Alguns d'aquests agrupaments han creat unitats territorials d'escassa viabilitat, contradictoris amb unes relacions quotidianes de forta vinculació amb Cervera i Guissona (fins el punt que des de diversos pobles cal passar per aquestes ciutats per anar a la capital municipal: de Gramuntell, Llindars i la Sisquella a Sant Antolí o de Selvanera, Florejacs i Palou a Torrefeta). I és que en moltes d'aquestes noves agregacions segueix present, com ja fa gairebé un segle i mig, la por a les ciutats. Aquesta mecànica, cas d'aplicar-se fins les seves darreres conseqüències, duria a situacions absurdes; així, si es volgués formar unitats territorials d'uns 5.000 habitants, podríem trobar-nos amb quatre municipis segarrens: un al sector septentrional, un altre a l'occidental i un tercer a l'oriental, tot deixant aïllat al mig l'actual terme de Cervera (C. CARRERAS). En definitiva, es tractaria dels mateixos criteris simplistes emprats en 1845, amb el resultat ja conegut de no haver enfortit l'entramat urbà que hauria de vertebrar Catalunya.

Cal concloure que les annexions municipals, tant el segle passat com a finals del franquisme, no han estat més que una solució d'urgència davant una situació de col·lapse; un recurs simple a la manca de una veritable política d'ordenament territorial. No han articulats mecanismes perquè l'agregació no significués una pèrdua de la representació política, essent per tant traumàtica per a les col·lectivitats afectades. Generalment no s'han format tampoc unitats territorials més viables i amb prou recursos per a dur a terme els serveis que els seus habitants reclamen, ni s'ha adaptat a la realitat dels espais viscuts. En definitiva, les agregacions no han estat una eina de potenciació del sistema de ciutats petites i mitjanes de Catalunya.

Les unitats territorials han d'estar al servei de la realitat social, no pas a l'inrevés, encotillat les tendències espontànies dins unes línies sacralitzades, defensades a capa i espasa amb el lema: *ni un pam!* En Lluís Casassas ens ha ajudat a reflexionar sobre l'articulació del nostre país i a rumiar-nos com i, sobretot, perquè, hauríem de bellugar les fites.

Sant Ramon (Segarra),
juliol de 1992

Quadre 1

Evolució del nombre de municipis per comarques

Comarca	Nombre de municipis				Evolució percentual			
	1810	1842	1857	1992	1810-42	1842-57	1810-57	1857-1992
Alta Ribagorça	38	34	7	3	-10,5	-79,4	-81,6	-57,1
Alt Camp	45	38	23	23	-37,8	-17,9	-48,9	0,0
Alt Empordà	120	114	70	68	-5,0	-38,6	-41,7	-2,9
Alt Penedès	38	31	28	27	-18,4	-9,7	-26,3	-3,6
Alt Urgell	88	67	41	19	-23,9	-38,8	-53,4	-53,7
Anoia	41	54	33	33	-11,5	-38,9	-45,9	0,0
Bages	72	44	34	35	-38,9	-22,7	-52,8	2,9
Baix Camp	46	31	30	28	-32,6	-3,2	-34,8	-6,7
Baix Ebre	10	8	9	14	-20,0	12,5	-10,0	55,6
Baix Empordà	71	56	41	36	-21,1	-26,8	-42,3	-12,2
Baix Llobregat	37	30	30	29	-18,9	0,0	-18,9	-3,3
Baix Penedès	23	17	15	14	-26,1	-11,8	-34,8	-6,7
Barcelonès	15	12	14	5	-20,0	16,7	-6,7	-64,3
Berguedà	67	63	34	30	-6,0	-46,0	-49,3	-11,8
Cerdanya	44	38	23	16	-13,6	-39,5	-47,7	-30,4
Conca de Barberà	53	42	26	22	-20,8	-38,1	-50,9	-15,4
Garraf	9	8	6	6	-11,1	-25,0	-33,3	0,0
Garrigues	26	24	23	24	-7,7	-4,2	-11,5	4,3
Garrotxa	60	49	27	21	-18,3	-44,9	-55,0	-22,2
Gironès	60	59	31	27	-1,7	-47,5	-48,3	-12,9
Maresme	32	29	30	30	-9,4	3,4	-6,3	0,0
Montsià	12	9	11	12	-25,0	22,2	-8,3	9,1
Noguera	103	89	38	30	-13,6	-57,3	-63,1	-21,1
Osona	85	56	56	51	-34,1	0,0	-34,1	-8,9
Pallars Jussà	118	114	35	14	-3,4	-69,3	-70,3	-60,0
Pallars Sobirà	114	109	33	15	-4,4	-69,7	-71,1	-54,5
Pla de l'Estany	45	28	12	11	-37,8	-57,1	-73,3	-8,3
Pla d'Urgell	25	19	14	16	-24,0	-26,3	-44,0	14,3
Priorat	22	19	24	23	-13,6	26,3	9,1	-4,2
Ribera d'Ebre	13	14	14	14	7,7	0,0	7,7	0,0
Ripollès	51	49	26	19	-3,9	-46,9	-49,0	-26,9
Segarra	104	95	27	21	-8,7	-71,6	-74,0	-22,2
Segrià	39	37	37	38	-5,1	0,0	-5,1	2,7
Selva	50	40	26	26	-20,0	-35,0	-48,0	0,0
Solsonès	60	53	15	15	-11,7	-71,7	-75,0	0,0
Tarragonès	49	25	22	21	-49,0	-12,0	-55,1	-4,5
Terra Alta	16	12	12	12	-25,0	0,0	-25,0	0,0
Urgell	56	43	25	20	-23,2	-41,9	-55,4	-20,0
Val d'Aran	26	26	19	9	0,0	-26,9	-26,9	-52,6
Vallès Occidental	31	24	23	22	-22,6	-4,2	-25,8	-4,3
Vallès Oriental	60	40	42	43	-33,3	5,0	-30,0	2,4
Total	2.094	1.739	1.086	942	-17,0	-37,6	-48,1	-13,3

Annex 1
Evolució municipal de la Segarra

Codi	Municipi (1847-1992)	Ens locals Vers 1810	Població jurisdicció 1842-(1847)
1	BIOSCA		561 (99)
	1.- Biosca		445 N. Iglésies i Forn
	2.- Lloberola		116 real
	3.- quadra de Masdenforn		amb Lloberola
2	CERVERA		4.090 (797)
	Cervera		real
	1.- Cervera i Vergós de Cervera		
	La Prenyanosa		200 (40)
	2.- la Cardosa		21 Montull i Tella (1)
	3.- Castellnou d'Oluges		88 marquès de Cerdanyola
	4.- Malgrat		46 bisbe de Solsona
	5.- la Prenyanosa		35 bisbe de Solsona
	6.- Queràs i Tudela		10 N. Navarro (2)
3	ESTARÀS		225 (35)
	1.- Alta-riba		10 monestir de Santes Creus
	2.- Estaràs		39 Magí de Vilallonga (3)
	3.- Ferran		99 duc de Cardona
	4.- Malacara		18 marquès de Benavent
	5.- Gàver		31 N. Queraltó (4)
	6.- Rubió de Cervera		8 N. Queraltó (4)
	7.- Vergós Guerreat		20 marquès de Capmany (5)
4	GRANYANELLA		216 (42)
	1.- la Curullada i quadra de Saportella		46 Magí de Vilallonga (3)
	2.- Fonoleres		56 N. Duran i Cerdà (6)
	3.- Granyanella		68 monestir de Poblet
	4.- la Móra		32 Francesc de Moixó (7)
	5.- Tordera		14 Magí de Vilallonga (3)
5	GRANYENA DE SEGARRA		237 (58) orde de Sant Joan
6	GUISSONA (amb Guarda-si-venes)		1.550 (250) bisbe de la Seu d'Urgell
7	IVORRA		279 (56) duc de Cardona
8	MASSOTERES (amb Talteüll i Palou de Torà)		168 (34) Felip de Bujons i N. Martí (8)
9	MONTOLIU DE SEGARRA		300 (49)
	1.- l'Ametlla de Segarra		51 orde de Sant Joan
	2.- Cabestany (*)		25 orde de Sant Joan
	3.- la Guàrdia Lada		96 orde de Sant Joan
	4.- Montoliu de Segarra		84 capítol de Lleida/monestir de Santes Creus
	5.- Vilagrasseta		44 monestir de Santes Creus
10	MONTORNÈS DE SEGARRA		76 (31)
	1.- el Mas de Bondia		34 orde de Sant Joan
	2.- Montornès de Segarra		42 orde de Sant Joan

Codi	Municipi (1847-1992)	Ens locals Vers 1810	Població jurisdicció 1842-(1847)
11	OLUGES, LES		233 (42)
	1.- Montfalcó Murallat		37 duc de Cardona
	2.- les Oluges		148 baró de Rocafort
	3.- Santa Fe de Segarra		48 marquès de Barberà
12	PLANS DE SIÓ, ELS		
	les Pallargues		161 (42)
	1.- quadra de Golonor		(a) rector de Pelagalls
	2.- Mont-roig de Segarra		47 comte de Darnius
	3.- les Pallargues		66 marquès d'Argençola
	4.- Pelagalls i Sisteró		48 bisbe de la Seu d'Urgell
	5.- quadra de Queralt de Meca		(a) marquès de Company (5)
	6.- quadra de Talarn		(b) bisbe de Solsona
	l'Aranyó		284 (41)
	7.- l'Aranyó		9 N. Pedrolo i de Gomar(9)
	8.- el Canós		46 Fc. de Moixó (7, 10)
	9.- Concabella		79 Ramon d'Erill i R. (11)
	10.- Hostafrancs		106 capítol de la Seu d'Urgell
	11.- Montcortès		28 Francesc de Moixó (7)
	12.- Muller		7 Ramon d'Erill i Ribes
	13.- Ratera		9 col·legiata de Guissona
13	RIBERA D'ONDARA		
	Sant Antolí i Vilanova		276 (54)
	1.- Briançó i part dels Hostalets		(c) marquès de Barberà
	2.- Montfar		27 N. Solsona Perelló (12)
	3.- Montlleó i part dels Hostalets		67 comte d'Erill/ marquès de la Manresana (15)
	4.- Montpalau		56 marquès de Capmany
	5.- Pomar		43 comte d'Erill
	6.- Sant Antolí i Vilanova		83 comte d'Erill
	Sant Pere dels Arquells		226 (37)
	7.- Gramuntell		27 monestir de Stes. Creus
	8.- Llindars		20 monestir de Montserrat
	9.- Rubinat		39 comte d'Erill
	10.- Sant Pere dels Arquells		91 monestir de Montserrat
	11.- la Sisquella		30 monestir de Montserrat
	12.- Timor		19 comte d'Erill
14	SANAÛJA		1.037 (140) bisbe de la Seu d'Urgell
15	SANT GUIM DE FREIXENET (**)		258 (47)
	1.- Amorós		18 col·legiata de Cardona
	2.- Castell de Santa Maria		14 N. Vega (13)
	3.- Freixenet i quadres d'Altadill i Meliό		50 N. Montserrat (15)/N. Marlés
	4.- quadra de Palamós		(d) N. Sabaté i Meca (5)
	5.- la Rabassa		40 marquès de Benavent

Codi	Municipi (1847-1992)	Ens locals Vers 1810	Població jurisdicció 1842-(1847)
		6.- Sant Domí	53 monestir de Poblet
		7.- Sant Guim de la Rabassa	(d) N. Marlés/ N. Montserrat (15)
		8.- la Tallada	83 N. Queraltó (4)
16	SANT GUIM DE LA PLANA		184 (31)
		1.- Comabella	79 bisbe de Solsona
		2.- Sant Guim de la Plana	37 marquès de Barberà
		3.- Vicfred	68 duc de Cardona
17	SANT RAMON la Manresana		117 (31)
		1.- la Manresana	117 marquès de la Manresana amb la Manresana
		2.- Mont-ros (***)	150 (55)
	Portell		
		3.- Gospi	36 marquès de Palmerola
		4.- Portell, quadra de Jurats i cases de Sant Ramon	72 bisbe de Solsona
		5.- Viver	42 bisbe de Solsona
18	TALavera		281 (54)
		1.- Bellmunt	44 monestir de Montserrat
		2.- Civit (***)	51 monestir de Montserrat
		3.- quadra de Rodell o Bordell	10 comte de Santa Coloma
		4.- quadra de Santa Fe de Montfred	25 comte de Santa Coloma
		5.- Pallerols	49 comte d'Erill
		6.- Pavia	25 marquès de Rubí (15)
		7.- Talavera	77 marquès de Rubí (15)
19	TARROJA DE SEGARRA		155 (48) duc de Cardona
20	TORÀ		
	Llanera de Solsonès		218 (46)
		1.- Claret de Figuerola	28 marquès d'Argençola
		2.- Cellers	26 preveres de Solsona
		3.- Fontanet, Puig-redon i quadra de Jovans	32 duc de Cardona
		4.- Llanera i Sant Serni	86 duc de Cardona
		5.- Vallferosa	46 duc de Cardona
	Torà		743 (94)
		6.- l'Aguda de Torà	(e) duc de Cardona
		7.- Torà de Riubregós	743 duc de Cardona
21	TORREFLOR		
	Florejacs		266 (47)
		1.- Gra	52 N. Boatella (16)
		2.- Granollers de Segarra i Selvanera	35 marquès de Gironella
		3.- Florejacs	39 marquès de Gironella
		4.- la Morana	44 baró de Maldà (17)
		5.- quadra de Nial	(f) capítol de la Seu d'Urgell
		6.- Palou de Sanaüja	47 bisbe de la Seu d'Urgell
		7.- Sant Martí de la Morana	42 col·legiata de Guissona

Codi	Municipi (1847-1992)	Ens locals Vers 1810	Població jurisdicció 1842-(1847)
	8.- les Sitges		7 marquès de Gironella
	Torrefeta		321 (63)
	9.- Bellveí		93 marquès de Gironella
	10.- Castellmeià		7 marquès de Castellvell
	11.- el Far		(g) bisbe de Solsona
	12.- el Llor		51 N. Mata i Cordelles (18)
	13.- Sedó i Riber		98 real
	14.- Torrefeta		72 bisbe de la Seu d'Urgell

Observacions

En negreta i majúscules els municipis després de les annexions d'aquest segle. En negreta i caixa baixa els municipis després de la reforma de la planta municipal de 1847. La resta d'ens locals correspon a tots aquells que poden ser diferenciats en atenció a la seva dependència jurisdiccional a la primeria del segle XIX.

(*): Cabestany fou inclòs al municipi de Sant Pere dels Arquells en 1847. Al *Nomenclàtor* de 1888 ja figura amb Montoliu.

(**): Fins 1935 la casa de la vila fou a Freixenet, i aquest era també el nom del municipi fins els anys cinquanta. L'actual capital, Sant Guim de Freixenet, és el nucli crescut al voltant de l'estació de tren (1895), a l'antic terme de Sant Domí.

(***): Mont-ros fou inclòs al municipi de Portell en 1847, però en el primer *Nomenclàtor* (1858) ja apareix amb la Manresana.

(****): Civit fou la capital municipal des de 1847 i fins la R.O. de 9-V-1863, per la que va passar a Talavera.

Dades de població

Entre parèntesi els veïns dels municipis creats el 1847 segons l'estadística publicada en el *Boletín Oficial de la Provincia de Lérida* de 11 de juny d'aquell any. La resta de dades corresponen als habitants que fixava la matrícula cadastral de 1842 publicada en el *Diccionario* de Madoz.

Cal observar, de manera les dades de població dels següents ens locals van agregades amb altres:

(a): amb Pelagalls i Sisteró

(b): amb les Pallargues

(c): amb Montlleó

(d): amb la Rabassa

(e): amb Torà

(f): amb Sant Martí de la Morana

(g): amb el Llor

Jurisdiccions

La font bàsica emprada ha estat l'obra de Joan B. GALO BARDES: *Cataluña en la mano*. El llistat utilitzat acostuma a emprar la lletra «N» per obviar el nom propi del senyor de la jurisdicció quan aquest es desconeix. En diverses ocasions apareixen més d'un titu-

ar per senyoria; es tracta de situacions de condomini de la jurisdicció, molt freqüents en el règim feudal, i amb una casuística molt variada.

Notes

1. El 1816 troben a Antoni Montull i a Isabel Tella, de Tarroja, pledejant amb Manuel de Pedrolo i Gomar per la castlania d'Anglesola (Arxiu Històric de Lleida, fons Arxiu Jover), fet que palesaria la inversió de la pagesia en rendes feudals d'origen agrari.

2. Identificat el 1785 com Josep Antoni Navarro, es tractaria d'un descendent de Josep Albert Navarro-Mas i Marquet, terratinent i agrarista de Sants, ciutadà honrat de Barcelona, director d'agricultura de l'Acadèmia de Ciències Naturals i Arts de Barcelona (1766), que defensà l'agricultura com a base de la felicitat pública. Curiosament, Tudela ja havia pertangut, al s. XVII, a un personatge de noble ascendència cerverina, Francesc de Gilbert i Alentorn, també amb intenses preocupacions agraristes i autor d'un dels rars tractats agronòmics de l'època.

3. La nissaga dels Vilallonga ja senyorejaven Estaràs des del s. XIV, a finals del s. XVIII; el nom sencer del titular era Magí de Vilallonga i Saportella.

4. Possiblement el Queraltó mencionat estigui relacionat amb la lleidatana família Queraltó que en tot el s. XVIII intervingué activament en el regiment del municipi de Lleida: Ramon Queraltó en fou conseller el 1711 i Antoni Queraltó regidor el 1757 (TORRAS, pp. 286 i 135). També el 1845, el cap polític interí de Lleida fou Antoni Benet Queraltó. En tot cas, el 1785 el nom del titular era Antoni de Queraltó i Sabater.

5. El marquès de Capmany apareix també en la mateixa relació amb el seus noms i cognoms com a senyor d'altres llocs: Francesc de Sabater i Meca, senyor de la Rabassa i Palamós. Personatge destacat en la guerra de Successió, malgrat el seu austriacisme seria promocionat a diversos càrrecs de l'administració reial, com la sots-delegació de la Intendència a Cervera. Paradoxalment, en el llistat de 1785 s'atribueixen al marquès de Benavent, cognomenat Sabater i de Copons, els dominis del de Capmany (Vergós Guerrejat, Queralt de Meca), com si fossin indistints els títols, fet que podem atribuir o bé a un error per la confusió del llinatge o bé a que els drets haguessin passat per emparentament o compra al marquesat de Capmany.

6. Gaspar de Duran i Cerdà, guardiamarina de l'armada reial (1792), era descendent de Josep Duran i Sala (1754), ciutadà honrat de Barcelona, que dedicà una especial atenció al millorament dels conreus i regatge de les seves possessions rurals i de promoció del canal d'Urgell.

7. Francesc de Moixó i Francolí, fill de Marià Francesc de Moixó i de Maranyosa, regidor de Cervera i primer baró de *Juras Reales*. Era una família originària de Montcortès, amb casa pairal a Cervera i Barcelona, on s'aveïnaren al s. XIX.

8. L'única informació suplementària que podem oferir és que el 1785 els noms complets dels titulars eren Manuel de Bujons i de Sala i Josep Martí i Malet.

9. El nom sencer era Antoni de Pedroló i Gomar el 1785.

10. El 1738 li fou comprada a Ramon d'Erill la senyoria jurisdiccional de Concabella per part d'Eulàlia Pujol, vídua de Miquel Pujol, confiter de Barcelona, juntament amb el seu fill Miquel Francesc Pujol, caixer de la Taula de Canvi (VILAR, pàg. 502) fet que convertiria en un anacronisme l'adscripció de Concabella a Ramon d'Erill en els llistats considerats.

11. Cal no confondre les persones de Ramon d'Erill i del comte d'Erill. El primer és descendent d'una família guissonenca que adoptà el cognom Erill d'una membre d'aquesta saga comtal que hi matrimonià, però el seu ennoblement és posterior.

12. El 1785 apareix com a senyor Josep Solsona i Perelló. Diversos integrants del llinatge cerverí dels Solsona apareixen en les llistes de persones desafectes a Felip V (TELLO, pàg. 34).

13. El 1785 el nom complet és Josep de Vega i Sentmenat, diputat cerverí a les corts de Cadis, polític i erudit, professor de la universitat de Cervera i pertanyent a una destacada família cerverina.

14. Diversos personatges de la família Montserrat de Cervera (Àngel, Bonaventura) són esmentats en una relació d'austriacistes feta per les noves autoritats borbòniques (TELLO, pàg. 34)

15. El marquès de Rubí apareix en el llistat de Galobardes també amb els seus altres títols de marquès de Ayerbe i príncep de Belmonte.

16. El 1785 el nom del senyor és Eudald Boatella i Moixó.

17. El baró de Maldà era Rafael de Cortada, el 1785. El seu avantpassat Jaume Cortada i Sala, de Barcelona, fou el protagonista d'una fulgurant ascensió social, que consolidà amb la inversió agrària, que proporcionaria al seu rebesnet, el polígraf baró de Maldà, el reconeixement de la baronia com a títol del regne.

18. El 1785 trobem com a senyor a Josep de Mata i Cordelles, descendent de Josep Antoni de Mata i de Copons i de la seva esposa Caterina de Copons i Armengol, que aportà, entre altres, aquesta senyoria al matrimoni.

Annex 2. El cap polític de Lleida comunica als ajuntaments l'ordre de suprimir els municipis de menys de 30 veïns.

Boletín Oficial de la Provincia de Lérida, 17 de maig de 1845.

«Por efecto de la guerra felizmente terminada y de circunstancias extraordinarias ocurridas posteriormente, no ha sido posible remediar los incalculables males que experimentan en esta provincia más de 400 pueblos que, si tienen hoy la consideración de ayuntamientos, no deben ya continuar con arreglo al artículo 70 de la ley de 1° de enero del presente año, por no tener el número de más de treinta vecinos que previene la misma. Sin recursos propios los pueblos para atender a los gastos anexos al carácter de ayuntamiento, sin una escuela, sin secretario ni instrucción en los concejales para suplir la falta, ni aun inteligencia para comprender el idioma castellano, infructuosos serían siempre los desvelos del Gobierno de S. M. y los míos, jamás penetraría en ellos el influjo benéfico de las leyes, sería imposible plantearlas bien y la ejecución del plan más sabiamente convalidado o del proyecto más sencillo. Tampoco se pueden conocer sin una nueva división municipal sus necesidades, los elementos de prosperidad y los medios para dar impulso y desarrollar la riqueza del país, porque la acción tutelar no puede extenderse ni penetrar como conviene a los pueblos en tan complicado y vasto círculo administrativo.

Reducidos al número legal menor, los ayuntamientos palparán inmediatamente las ventajas con el establecimiento de secretarios instruidos y decentemente dotados, que al paso que los liberten de las medidas de rigor a que dan lugar muchas veces la ignorancia y descuido, les proporcionarán economías de consideración, como son los sueldos de un secretario, el pago del correo, boletín oficial, viages y otros que se les ocasionan por la incapacidad de cumplimentar y llenar las atribuciones que les señalan las leyes con perjuicio de los intereses de sus individuos y los comunales. El Gobierno político puede asegurar a los habitantes de la provincia que las cantidades que invierten muchos ayuntamientos en el pago de toda clase de agencias supera en un duplo, o quizá más, al verdadero coste de sus gastos ordinarios. Esto pudiera también redundar hasta en descrédito de los empleados de este Gobierno político, que saben lo que vale la reputación de hombres honrados y que su pureza es invulnerable, quienes con su fiel comportamiento habrán desmentido la idea, que por alguno se hubiese inculcado a los infelices y más ignorantes ciudadanos, de que el despacho de los negocios costaba intereses o determinada retribución. Organizados bien los ayuntamientos será más rápida y eficaz la acción protectora del Gobierno político, que verá de este modo secundadas sus disposiciones. Los alcaldes llenarán bien sus deberes, los particulares encontrarán mejor defendidos sus derechos dentro de los mismos pueblos y sin necesidad de moverse del punto de su residencia ni los concejales ni los particulares, sin gastos de ninguna clase, con secretarios ilustrados verán despachadas legalmente sus reclamaciones con la prontitud que ahora no es posible.

Otro de los males que también reclama la nueva división municipal es que en los pueblos pequeños se vinculan los cargos municipales en la familia más dilatada, con perjuicio muchas veces del resto del vecindario. Reunidos un buen número para formar un solo ayuntamiento, los intereses pueden estar en él mejor representados, porque las elecciones la abren ancho campo, para que así sea más probable que resulten elegidos los más idóneos.

Bien conoce este Gobierno político que la reducción de ayuntamientos encontrará sistemáticos enemigos, cuyos sofismas destruir el tiempo con mucha satisfacción de los pueblos, y por eso no se cansa de repetir a los mismos, que no escuchen más consejos que los de su conveniencia [*sic*] y ahorros. Esta medida en nada afecta a sus derechos ni a su particular patrimonio, ni a sus aprovechamientos ni demás goces comunales, porque la administración de esta clase de intereses ha de continuar a cargo de los alcaldes pedáneos, quienes han de representarlos y defenderlos ante los mismos ayuntamientos que se formen.

Además del número considerable de pueblos que con arreglo a la ley no pueden ya continuar con ayuntamiento, hay muchos a quienes respeta la misma, pero pobres, con un vecindario reducido y pocos recursos para disfrutar de los beneficios y ahorros que quedan explicados. Estos pueblos, para lograr tan perceptibles ventajas, pueden, si quieren, reunirse a otros y formar un solo ayuntamiento, previas las formalidades prescritas en el artículo 71 de la ley, remitiéndome sus peticiones los que voluntariamente se decidan a ello. (...)

Ultimamente unos y otros pueblos cumplimentarán breve y estrictamente cuanto queda prevenido; en inteligencia de que el menor entorpecimiento que produzca la apatía o abandono en asunto tan vital e importante para los mismos la castigaré con la mayor severidad.

José Matías Belmar
Lérida, 16 de mayo de 1845.

Annex 3. Opinió de Pascual Madoz respecte la reforma municipal duta a terme a Lleida.

MADOZ: vol. II, pàg. 30.

«(...) Cualquiera comprenderá fácilmente que antes de la nueva ley la organización municipal de Lérida era desordenada y ruinoso para los pueblos, porque había un ayuntamiento por cada 38,7 vecinos, sin perjuicio de otras anomalías sumamente raras; pero en obsequio de la verdad debemos decir que el remedio ha sido incomparablemente peor que la enfermedad, no porque la nueva ley no haya previsto y aplicado remedio a todos los inconvenientes, si es porque al ponerla en egecución no se tuvieron en cuenta todas las dificultades que la subdivisión del país ofrecía, ni aún los encontrados intereses de los pueblos que se destinaban a formar una municipalidad. Se olvidó que la ley basada en principios de administración, lejos de querer suscitar inconvenientes a las municipalidades, trataba de allanarlos, y por esto dejó, así a la autoridad política como a la popular, tanta libertad en la constitución de distritos municipales; y finalmente, porque se creyó imperativo lo que se dejaba a la libre obción de los administrados. Mas desgraciadamente se hizo como queda sentado, y de todos estos supuestos equivocados ha resultado que la nueva ley municipal lejos de producir en la provincia de Lérida el benéfico objeto que el legislador se propuso, ha venido a aumentar la confusión: lejos de aparecer como una disposición útil y basada en buenas reglas administrativas, aparece como un azote, como una disposición impremeditada: ha involucrado la administración municipal, ha introducido el mayor desorden, un semillero de disgustos a los elegidos para desempeñar los car-

gos, y una fuente perenne de contiendas a los administrados: el servicio público, premioso a las veces, sufre necesariamente entorpecimientos irremediables por parte del ayuntamiento y del distrito; pero unos y otros experimentan las consecuencias de la falta involuntaria del cumplimiento de lo ordenado. Existen en el día muchos distritos municipales cuya extensión es de 3 hasta 9 y 10 horas, circunstancia que obliga a los concejales a andar largas distancias para reunirse, cosa muy frecuente en el estado actual del país, abandonando sus intereses y espuestos a los riesgos del camino. Sería largo enumerar los males a que la mala aplicación de la ley municipal ha dado lugar, y a fuer de escritores públicos y que hemos tomado la faena de decir lo que hay malo en el país a fin de que se aplique pronto remedio, llamamos la atención del Gobierno para que disponga que el sr. Gefe político de la provincia y la Diputación provincial procedan a nueva formación de distritos municipales, siguiendo las bases principales de la ley, a saber: centralización en las localidades y mancomunidad y uniformidad de intereses; así la provincia de Lérida experimentar las ventajas de la nueva ley; de otro modo, la quedan males sin cuento que llorar.»

Notes

- ¹ És segurament a Galícia on més atenció s'ha prestat a l'aparició del mapa municipal contemporani degut a que fou en aquesta nació on la seva formació tingué un caire més revolucionari. El seu disseny es dugué a terme per les diputacions gallegues vers 1836 (X. FARIÑA).
- ² Respecte a aquest, cal dir que ha de ser emprat amb prevenció, donat que la seva pretensió d'exhaustivitat fa que registri nuclis de població que no constituïen municipi: a la Val d'Aran el decret recull 34 entitats, enfront dels 26 municipis que hi havia en realitat. A la Segarra, per exemple, esmenta separadament Palou, Talteüll i Massoteres, quan sempre -que en tinguem notícia- van formar una sola batllia.
- ³ La quadra de Nial no apareix en les estadístiques del XVIII, però la seva diferenciació jurisdiccional en el llistat de Galobardes fa pensar que efectivament tingué batlle propi, si més no en els primers anys del s. XIX.
- ⁴ Hi ha una correcta representació cartogràfica de vegueries i corregiments en el treball de Guiu SANFELIU.
- ⁵ El mer imperi o alta justícia consistia en la capacitat per a imposar pena de mort, d'exili o de mutil·lació de membres, corresponents a la punició del delictes greus. El mixt imperi tenia, alhora, lleugeres atribucions de la jurisdicció criminal o baixa justícia (castigar els crims menors, sancionats essencialment amb penes pecuniàries), i tota jurisdicció civil, que permetia, pel que fa al règim municipal, atorgar llicència per a les assemblees veïnals, concedir privilegis municipals, nomenar batlle i saig, controlar l'ordre públic, perseguir i empresonar malfactors, convocant per això els veïns, fer crides i imposar bans sota certes penes...
- ⁶ Anterior, però, a l'època que estudiem.
- ⁷ Entre ells Granyena i Sant Domí, que pel fet de ser jurisdicció de Poblet havien estat de la vegueria (i després corregiment) de Lleida.
- ⁸ El bisbat de Vic cedí a Solsona els deganats de Cervera i Tàrraga, i el d'Urgell, que inicialment havia de transferir 258 parròquies, després de llargs plets aconseguí reduir la xifra a només 114.
- ⁹ Cal apuntar que, el 1957, en compliment del Concordat de 27-VIII-1953, les diòcesis catalanes van amotllar parcialment les seves demarcacions a les províncies. Els canvis van afectar a la Segarra incrementant el territori del bisbat de Solsona, que d'una banda acollí les 20 parròquies del bisbat de Vic que restaven a la província de Lleida, i per altra els enclavaments de Lleida heretats de l'arxiprestat d'Àger.
- ¹⁰ Aquest és un cas de conflicte en la interpretació del grau d'autonomia que tenien les localitat d'una batllia real (ADB: llig. 57, exp. 1).
- ¹¹ Són pocs els municipis d'Antic Règim suprimits aleshores que hagin recuperat posteriorment la seva autonomia: Maçanes (Selva) i Mont-ras (Baix Empordà) de 1858 a 1860; les Planes d'Hostoles (Garrotxa) i la Floresta (Garrigues) en el darrer quart de segle; la Sentiu de Sió (Noguera) i el Poal (Pla d'Urgell), en la dècada dels vint i finalment Pedret i Marzà (Alt Empordà) i Vila-sana (Pla d'Urgell) amb la Generalitat republicana.

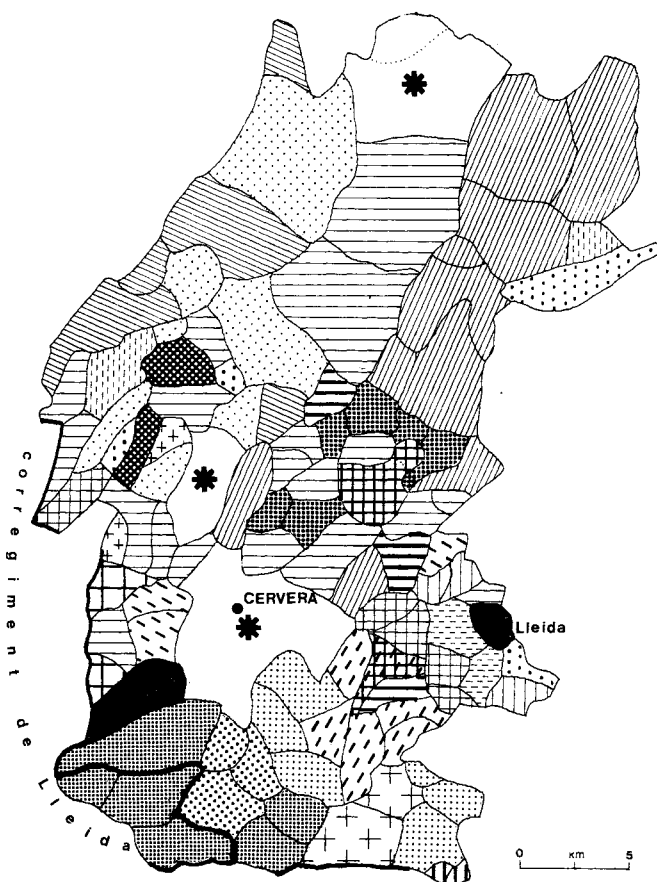
Bibliografia

- BACH i RIU, Antoni (1983): «La Segarra. Els municipis». *Gran Geografia Comarcal de Catalunya*, vol. IX, pp.69-135, Fundació Enciclopèdia Catalana, Barcelona.
- BERTRAN i ROIGÉ, Prim (1986): «Els senyors jurisdiccionals i els càrrecs dels municipis de les terres de Lleida a les acaballes del regnat de Carles III (1785)». *Miscel·lània «Les Terres de Lleida al segle XVIII»*, pp.85-133, IEI-Diputació provincial de Lleida, Mollerussa.
- BURGUEÑO, Jesús (1991-92a): «Del corregiment a la comarca de muntanya. Les divisions territorials al Pirineu». *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, n.28-29, pp.55-89 i n.32, pp.73-101.
- BURGUEÑO, Jesús (1992b): «La frustrada reforma del mapa municipal de 1867 a Lleida». Pendent de publicació en *Miscel·lània d'homenatge al professor Lluís Casassas*, Departament de Geografia Física i Anàlisi Geogràfica Regional de la Universitat de Barcelona.
- CARRERAS i VERDAGUER, Carles (1980): «Planejament intermunicipal i territori». Enric Lluch i Oriol Nel·lo: *El debat de la divisió territorial de Catalunya*, pp.608-617, Diputació de Barcelona, Barcelona, 1984.
- CASASSAS, Lluís; CLUSA, Joaquim (1981): *L'organització territorial de Catalunya*. Fundació Jaume Bofill, Barcelona, 326 pp.
- CASTRO, Concepción de (1979): *La Revolución Liberal y los municipios españoles (1812-1868)*. Alianza, Madrid, 236 pp.
- COSTA i BAFARULL, Domènec (1959): *Memorias de la ciudad de Solsona y su iglesia*. Balmesiana, Barcelona, 2 vols.
- COBERO i COBERO, Jaume (1982): *Història civil i religiosa de la vila de Torà*. J. Cobe-ró, Barcelona, 418 pp.
- DURAN i SANPERE, Agustí (1977): *Llibre de Cervera*. Curial, Barcelona, 576 pp.
- FARIÑA JAMARDO, Xosé (1987): *O nacimiento dos axuntamentos da provincia de Pontevedra*. Deputación provincial, Pontevedra, 205 pp.
- GALOBARDES, Joan Baptista (1831): *Cataluña en la mano*. Imp. Hermanos Torras, Barcelona, 48 pp.
- GARCÍA FERNÁNDEZ, Javier (1983): *El origen del municipio constitucional: autonomía y centralización en Francia y en España*. IEAL, Madrid, 346 pp.
- IGLÉSIES i FORT, Josep (1969): *El cens del comte de Floridablanca, 1787*. Fundació Salvador Vives Casajuana, Barcelona, 2 vols.
- IGLÉSIES i FORT, Josep (1987): «Indagaciones sobre la población de Cataluña en la primera mitad del siglo XIX». *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*, vol. XXXVII, n.14, pp.385-482.
- LALINDE ABADÍA, Jesús (1966): *La jurisdicción inferior en Cataluña («corts, veguers, batlles»)*. Museu d'Història de la Ciutat, Barcelona, 317 pp.
- LLADONOSA i PUJOL, Josep (1974): *Historia de la Diputación provincial de Lérida*. Diputació provincial, Lleida, 2 vols.
- MADOZ, Pascual (1985): *El Principat de Catalunya al «Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España»*. Facsímil, original de 1845-50, Curial, Barcelona, 2 vols.
- MERCADER i RIBA, Joan (1968): *Felip V i Catalunya*. Ed. 62, Barcelona, 451 pp.
- MOXÓ, Salvador de (1959): *Incorporación de señoríos a la Corona*. Universidad de Valladolid, 172 pp.

- NADAL, Francesc (1985): «Burgueses contra el municipalismo. La configuración de la Gran Barcelona y las anexiones de municipios (1874-1904)». *Geocrítica*, n.59-60, 99 pp.
- PEGUERA, Lluís de (1974): *Pràctica, forma y stil de celebrar Corts generals en Catalunya*. Ed. facsímil, original de 1632, Base, Barcelona, 234 pp.
- Prontuario de las ciudades, villas, lugares y parroquias que comprende la provincia de Cataluña*. (1815): Imp. Brusi, Barcelona, 95 pp.
- SANFELIU i ROCHET, Guiu (1977): *Els imprecisos límits de la Segarra*. Publicacions del Grup d'Intercanvi de Recerques de les Terres de Ponent, Tàrrrega, 35 pp.
- SANTANA MOLINA, Manuel (1989): *La Diputación provincial en la España decimonónica*. INAP, Madrid, 292 pp.
- SOSA WAGNER, Francisco; MIGUEL GARCIA, Pedro de (1987): *Creación, supresión y alteración de términos municipales*. IEAL, Madrid, 142 pp.
- Subdivisión en partidos judiciales de la nueva división territorial de la Península e islas adyacentes aprobada por S.M. en el real decreto de 21 de abril de 1834 (1834)*: Imp. Real, Madrid, 243 pp.
- TELLO, Enric (1990): *Visca el rei i les calces d'estopa! Reialistes i botiflers a la Cervera set-centista*. Crítica, Barcelona, 285 pp.
- TORRAS i RIBÉ, Josep Maria (1983): *Els municipis catalans a l'Antic Règim*. Curial, Barcelona, 429 pp.
- VILAR, Pierre (1986): *Catalunya dins l'Espanya moderna. Les transformacions agràries del s. XVIII català*. Ed. 62, Barcelona, 655 pp.

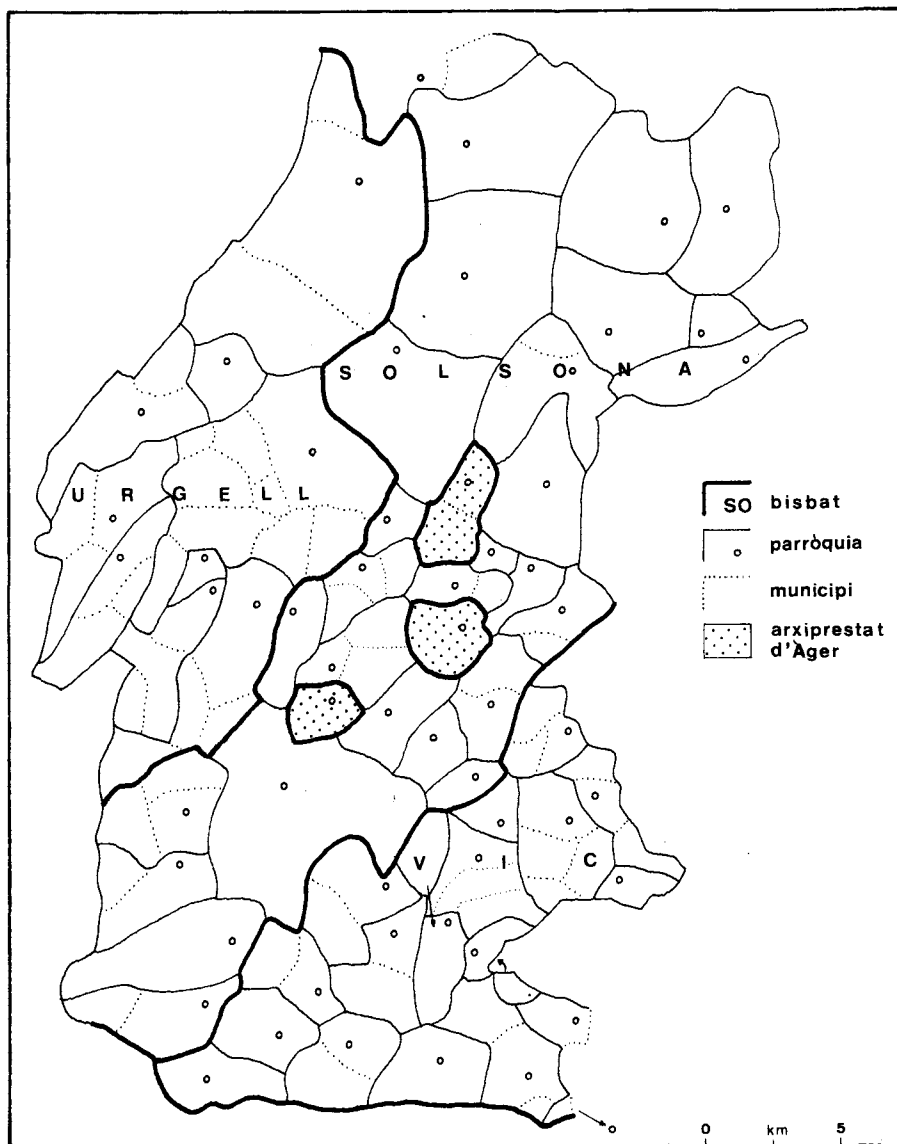
Mapa 2

Corregiments i jurisdiccions senyorials a la Segarra (inici del segle XIX)

	Real		marquès de Gironella
	Baronial eclesiàstica		comte d'Erill
	bisbe de Solsona		marquès de Barberà
	bisbe de la Seu		marquès de Capmany
	monestir de Montserrat		comte de Santa Coloma
	orde de Sant Joan		N. Vilallonga
	col·legiata de Guissona		N. Queraltó
	monestir de Poblet		N. Moxó i Francolí
	monestir de Santes Creus		Ramon d'Erill
	altres senyors eclesiàstics		marquès d'Argençola
	Baronial laica		marquès de Rubí
	duc de Cardona		altres barons laics
	N. Marlès i N. Montserrat		
	marquès de la Manresana		

Mapa 3
Bisbats i parròquies a la Segarra (inici del segle XIX)

Mapa 4
Evolució del nombre de municipis de 1810 a 1857

